

Леся Угрин, к. політ. н.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ПОЛІТИЧНІ ВИМІРИ КОЛЕКТИВНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Lesya Uhryn, PhD in Political Science

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

POLITICAL DIMENSIONS OF COLLECTIVE IDENTITY

It is revealed that political identities are a special type of social identities and the result of relational identification, aimed at determining the position of a subject in the system of socio-political relations. They ontologically lean on collective identities of categorical or role types and their resources, rather than function separately. Therefore, political is predominantly a measure, not a generic feature of collective identities, and is formed by the result of politicization of categorical identities, the politicization and institutionalization of group differences, and identification with political institutions. Political dimensions of collective identities are interpreted in a narrow (party, ideological, class identity) and broad sense – an attribute of the socio-political system of society (state, civic, national identity).

Keywords: political identities, particular identities, identities of party, politicization, institutionalization.

Ідентичність є важливим маркером і означенням суб'єкта у політичному просторі через прийняття (або заперечення) ним певної політичної позиції й визнання її іншими учасниками політичних відносин. У такому сенсі вона – базова умова політичної діяльності суб'єкта. Це проблематизує вивчення політичного виміру процесів ідентифікації, їх вплив на функціонування політичної системи й зумовлює необхідність з'ясувати сутність і особливості політичної ідентичності.

Поняття «політична ідентичність» в науковому дискурсі вирізнилося з ширшого типу ідентичностей – соціальної – у контексті розвитку політичного плюралізму в пізномодерний період, збільшення кількості політичних акторів у межах ліберальних демократичних систем. Це дає підставу дослідникам розглядати політичну ідентичність особливим видом соціальної ідентичності, спрямованої на самовизначення індивіда, груп, спільнот у політичній реальності. З такого погляду для політичної ідентичності характерна групова природа, що виявляється у процесі співвіднесення індивіда з певною групою, що характеризується спільністю політичних поглядів і інтересів.

Концептуалізація поняття «політична ідентичність» була започаткована на поч. ХХ ст. у дослідженнях електоральної й партійної поведінки американськими ученими А. Зігфридом, П. Лазерсфельдом, Б. Берельсоном, Г. Годе, Е. Кемпбеллом, П. Конвертом, В. Міллером, Д. Стоуксом, продовжена Е. Даунсом, М. Фіоріною, Ф. Грінстайном, Г. Хайманом, П. Хейзом, П. Абрамсоном, К. Дженнінгсом, Н. Ніємі, П. Аллербеком, У. Розенмейром, О. Кірхгаймером та ін. У межах їхніх досліджень політична ідентичність ототожнювалось з партійною та ідеологічною. Партійна ідентифікація розглядалася основою політичної ідентичності та політичних орієнтацій індивіда, й артикулювалася ним у категоріях «консерватор», «ліберал», «соціаліст» і т.п. Така інтерпретація підкреслює взаємозв'язок соціальної, партійної й ідеологічної ідентичностей, а відтак, значимість соціальної групи для формування політичної ідентичності.

Отже, у вузькому розумінні політична ідентичність розглядається результатом ідентифікації з ідеологічними програмами і політичними позиціями партій. Її носіями є члени партії або її прибічники, світогляд та основний набір спільних цінностей яких визначає лояльність певній партії.

Ширша концептуалізація політичної ідентичності як чинника функціонування соціально-політичних систем розроблялася у межах теорій модернізації (Л. Біндер, Л. Пай, Ч. Тіллі), транзитології (Д. Растроу, Т. Карл, Ф. Шміттер). Комплексні дослідження політичної ідентичності

здійснили Л. Беннет, Ф. Глісон, Н. Крістенсен, В. Маккензі, С. Паркер, М. Сомерс, Л. Хадді та ін. Проблеми концептуалізації політичної ідентичності розглядаються у працях українських науковців А. Гарбадіна, В. Горбатенка, О. Зорич, М. Кармазіної, В. Лісовського, В. Малініна, О. Онопко, М. Остапенко, І. Паська, Н. Пашиної, Н. Ротар, В. Стельмах й ін., але все ще потребують подальших комплексних досліджень.

Інтерпретації політичної ідентичності характерний також класовий дискурс, в межах якого політична ідентичність ототожнювалась чи «прив'язувалась» до класової приналежності. М. Манн у теорії чотирьох стадій класової свідомості першою визначив класову ідентичність – вона відображає сприйняття членами класу їх власної позиції в класовій структурі суспільства, репрезентує здатність робітників ідентифікувати себе класом, усвідомлювати свої інтереси класовими, структурованими особливими ролями у процесі виробництва. Друга стадія – класова опозиція – здатність визначати класових опонентів (Інших) через протилежність класових інтересів. Ці дві стадії діалектично взаємодіють і посилюють одна одну. Третя стадія – класова тотальність, на якій формуються уявлення про універсальне і для класу, і для суспільства у ситуації протилежності інтересів й ідентичностей. Іншими словами: робітники сприймають власну соціально-економічну ситуацію і державний устрій з класового погляду. Четверта – стадія соціальної альтернативи – передбачає формування уявлення про бажаний суспільний устрій, при якому долається «пригнобленість» класу, і визначаються способи його досягнення. В контексті своїх досліджень М. Манн розглядає «марксизм теорією ескалації свідомості від першого рівня до четвертого. Свідомість зростає у міру того, як робітник співвідносить свій конкретний досвід з аналізом ширших, а пізніше – альтернативних структур»¹.

У кінці ХХ ст. партійно-ідеологічні та класові маркери групової політичної ідентичності виявились неспроможними бути основою політичної ідентичності суб'єкта через її швидкоплинність і схильність до релятивізації. Посилення соціальної диференціації й соціальна мобільність зумовили частіші зміни соціального становища індивіда, а, відтак, його політичних орієнтацій.

Вирізнимо чинники, які знівелювали домінуючий вплив партійно-ідеологічних маркерів на формування політичної ідентичності у цей період. Найвпливовіший серед них – радикальна трансформація соціальної структури постіндустріального суспільства. Її наслідки описує Е. Тоффлер у «Третій хвилі»: «Замість глибокорозшарованого суспільства, в якому кілька великих блоків об'єднуються, щоб сформувати більшість, ми маємо конфігуративне суспільство – таке, в якому тисячі меншин, багато з яких тимчасові, обертаються й утворюють цілком короточасні моделі, рідко об'єднуючись у 51-відсоткову загальну думку стосовно головних питань». Це «знижує легітимність багатьох сучасних урядів»², оскільки не дає змоги партіям говорити і діяти від імені великих класів, ускладнює консенсус у демократичному правлінні. Критерії соціальної категоризації груп постіндустріального суспільства включали значно більше економічних маркерів (доходи, освіту, професію, престиж і т.д.), а також культурні відмінності, альтернативні цінності, стилі життя і споживання. Вони знівелювали класовий антагонізм характерний для індустріального суспільства. Формування груп та їхні ідентичності визначались не стільки становищем в економічній структурі суспільства і матеріальними інтересами, скільки спільними ідеалами та цінностями, культурними нормами, які мотивували і легітимізували колективні дії численних груп та їхнє прагнення репрезентувати й захистити свою ідентичність. Соціальні статуси позбувались аскриптивності, а соціальні ідентичності індивідів та груп – усталеності. Розмивались й межі між групами. Інституційні практики ліберальних суспільств конструювали численні соціальні групи з партикулярними, особливими ідентичностями та інтересами, що руйнували універсалістські принципи політичного порядку.

Другий чинник нівелювання впливу партійних та ідеологічних чинників у формуванні політичної ідентичності – криза традиційних партійних систем й зменшення ролі політичних партій у виробленні спільної політики і процесах соціалізації та самоідентифікації громадян. «Відмінності між лівими і правими у західних демократіях, зауважив С. Ліпсет, втратили свою глибину», їхня (партій) політика стає «нудною»³. Вона позбавлена «пристрастей і афектів», які є основним

¹ Mann, M. (1973). *Consciousness and Action Amongst the Western Working Class*. London: MacMillan, 24–33, 13.

² Тоффлер, Е. (2000). *Третя хвиля*. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 371.

³ Ліпсет, М. (2016). *Политический человек: социальные основания политики*. Москва: Мысль, 476.

компонентом колективної ідентифікації, й відіграють центральну роль у забезпеченні відданості демократичним цінностям¹.

Подібна ситуація з ідеологією як чинником формування політичної ідентичності індивіда й групи. Все більша привабливість постматеріальних ціннісних систем, що віддзеркалюють постмодерний світогляд, альтернативних моделей життя і споживання, «розмивають», нівелюють чіткі ідеологічні ідентифікації традиційних політичних партій, що змушені бути електорально «всеїдними». Це також перетворює ідеологію як категорію ідентифікації у несуттєвий для виборця ситуаційний чинник. Партійні преференції формуються не стільки соціальним статусом чи ідеологією, скільки політичними технологіями, харизмою лідерів, популізмом. Тому для багатьох виборців їхнє значення зникає відразу після виборів.

Ще один чинник розмивання та релятивізації політичних (партійних) ідентичностей – індивідуалізація, яка послаблює соціальні зв'язки й почуття належності до групи. За П. Бергером, індивідуалізація знівелювала значення верств і класів як основи політичної ідентифікації; вони «все більше втрачають характер соціально інтегрованих груп з ідентичністю, що розділяється всіма її членами»². Індивіди могли набувати багатьох групових ідентичностей без їх чіткої ієрархії. Це зруйнувало стійкі залежності між соціальним статусом та ідеологічними і партійними преференціями індивіда.

Отже, основними маркерами політичної ідентичності у вузькому розумінні можна виокремити соціальний статус, партійні преференції, ідеологічні переконання, ставлення до особи політичного лідера, однак, на сучасному етапі вони не спроможні стати основою сталої політичної ідентифікації індивіда, а їхні інтегративні можливості на груповому рівні виявляють значний конфліктогенний потенціал на макрорівні суспільства. У цьому контексті поняття «політична ідентичність» поєднує індивідуальний і надіндивідуальний рівні політичної свідомості й поведінки, відображає динаміку масових настроїв, політичної культури. Проте, не можна не враховувати, що у процесі політичної ідентифікації група виступає первинним чинником, а формування політичних ідентичностей індивідів значно детермінується спільними колективними уявленнями щодо політичних орієнтацій групи та її статусу. Окрім того, індивід інтерналізує політичні й ідеологічні установки, орієнтації й цінності з погляду приналежності до інших спільнот – расових, етнічних, регіональних, релігійних, гендерних, професійних і т.д. Це проблематизує епістемологічний статус поняття «політична ідентичність» як групового явища, робить його невизначеним. На нашу думку, онтологічно політичні ідентичності опираються на колективні ідентичності категоріального або рольового типів та їхні неполітичні (передовсім соціальні, культурні, символічні) ресурси, а не функціонують окремо чи поряд з ними. Це приводить до логічного висновку, що політичне переважно є їхнім *виміром*, а не родовою ознакою. Відтак, концептуалізація політичних ідентичностей релевантна в межах інтерпретаційних моделей політики і політичного, які є їхнім контекстом формування та функціонування.

Найпоширенішою концептуальною схемою розуміння політики є її інтерпретація автономною сферою людської життєдіяльності, що функціонує у взаємозв'язку з іншими сферами суспільства. Відтак, будь-яке явище є політичним «тою мірою, в якій воно пов'язано з організацією і мобілізацією ресурсів для досягнення певним колективом його цілей»³. З цього погляду політичне сприймається сферою боротьби і просування партикулярних інтересів, цінностей й ідентичностей через їх представлення як загальнозначущих й використання для їхньої реалізації інституційних механізмів та спільних ресурсів. У такому контексті політична ідентичність постає результатом *політизації* категоріальних ідентичностей (або ж їхніх компонентів, наприклад – мови, релігії) і залучення їхніх носіїв у політичні відносини, пов'язані з реалізацією партикулярних інтересів і практик, які *первинно* не були політичними і знаходилися поза сферою політичних відносин. Політичний статус проблеми є виявом її суспільної значимості. Актуалізуючи різні сторони неполітичної реальності, влада або інші суб'єкти надають їм статусу політичних. Конвергенція політичного і соціального, приватного і громадського сприяє нівелювання чітких кордонів між ними, що є однією з ознак постсучасності та глобалізації. Це полегшує переміщення ідентичностей з однієї сфери в іншу і виявляється у процесах їх політизації і деполітизації.

¹ Муфф, Ш. (2004). К агонистической модели демократии. *Логос*, 2 (42), 190.

² Бергер, П.А. (2008). *Индивидуализация и изменение значения социальных неравенств. Социальное неравенство. Изменения в социальной структуре: европейская перспектива*. Санкт-Петербург: Алетей, 21.

³ Парсонс, Т. (1998). *Система современных обществ*. Москва: Аспект Пресс, 30.

Мотивами політизації партикулярних ідентичностей на рівні груп є або її особлива цінність для членів групи, або її політична значимість для інших суб'єктів політичних відносин. У першому випадку група розглядається суб'єктом політичних відносин, що прагне універсалізувати свої партикулярні ідентичності, цінності, дискурси, представити їх вагомими для всього суспільства і національних інтересів. Цей випадок можна описати словами Е. Лаклау і Ш. Муффа: «деяка партикулярність бере на себе функції репрезентації універсального з ним неспівмірним»¹. У другому випадку групова ідентичність виступає або інструментом досягнення політичних інтересів і вигод іншими суб'єктами політики, або об'єктом впливу на політичний процес зі сторони політичних сил і еліт. Проте в обох випадках результатом політизації групової ідентичності є її сприйняття суб'єктом базовою у моделі ідентифікації, на протигагу загальнонаціональній чи громадянській. Р. Брубейкер, аналізуючи чинники політизації етнічних і релігійних груп, узагальнив її причини – «вимоги щодо економічних ресурсів, символічного визнання, рівного представництва, культурного відтворення або політичної автономії»².

Політизація групової ідентичності в постсучасний період, що характеризується «вибухом» нових ідентичностей, охопила етнічні, релігійні меншини, а також створила передумови політичної суб'єктності інших соціальних груп і меншин – расових, територіальних, гендерних та ін. Вони прагнуть підкреслити й репрезентувати свою «унікальність», але більшою мірою домагаються політичного визнання своїх особливих ідентичностей, «політичного визнання культури» (С. Бенхабіб). Результатом політизації групових ідентичностей є вимоги їх врахування в загальнонаціональних інституціях, пристосування до них інституційних й публічних практик. За Ч. Тейлором, це боротьба за інституційне визнання «рівної цінності (value) різних культур»³. Міноритарні групи не лише виступають проти «розчинення», «переплавлення» культурних (етнічних) відмінностей (ця стратегія продемонструвала свою неефективність в багатьох західних суспільствах); вони прагнуть створення інститутів і норм, які б забезпечували відтворення групових відмінностей і повагу більшості до них. Відтак, мова йде про інституційне визнання культурного плюралізму, який не пов'язаний з соціальними відмінностями, і гарантії його відтворення.

Отже, ще одним механізмом формування політичного виміру колективних ідентичностей є *політизація та інституціоналізація групових відмінностей*. Категорії ідентифікації груп набувають політичного значення і можуть бути предметом конфлікту. Результатом їх впливу є трансформація політичних принципів визнання міноритарних груп; фіксація й кристалізація відмінностей і кордонів між групами, які й надалі розділятимуть їх.

Викладене дає підстави для висновку, що колективна (групова) ідентичність набирає політичного виміру, коли з'являються: (1) загрози її унікальності (асиміляції), автономії чи, навіть, виживання групи; (2) потреби у захисті й відтворенні ідентичності; (3) ресурсах для розвитку групи. В останньому випадку особлива (культурна) ідентичність стає основою для висування економічних чи політичних вимог групою. В глобалізованому світі, стверджує С. Бенхабіб, групи, що формуються навколо культурних чинників соціальної диференціації і змагаються між собою у публічній сфері, «вимагають від держави та її органів правового визнання і надання ресурсів для збереження і захисту своїх культурних ідентичностей»⁴. Виявом політизації ідентичності стала виразна тенденція «поєднання соціальних вимог з вимогами саме культурного визнання»⁵.

Узагальненими ознаками політизованої колективної ідентичності є (1) розвинена свідомість групи, яка когнітивно й дискурсивно репрезентує світогляд і значущий погляд на соціальний світ та її місце у ньому; (2) антагоністичне сприйняття світу і міжгрупових відносин у термінах «союзник», «супротивник», орієнтація на змагальні відносини з іншими групами; (3) готовність членів політизованих груп до колективних дій і залучення до них інших груп чи індивідів. Відзначимо, що колективні дії є важливим маркером політики. Відтак, політизована колективна ідентичність може бути інтерпретована як форма колективної дії, мотивацією членів групи до колективних дій аж до боротьби за владу чи її перерозподіл. Політизована ідентичність значно посилює неполітичні

¹ Лакло, Е., Муффа, Ш. К радикальной демократической политике: предисловие ко второму изданию «Гегемонии и социалистической стратегии». <<http://archive.is/UeLHR>>.

² Brubaker, R. (2013). Language, religion and the politics of difference. *Nations and Nationalism*, 19(1), 4.

³ Тейлор, Ч. (2004). *Мультикультуралізм і «політика визнання»: есей*. Київ: Альтерпрес, 63.

⁴ Бенхабіб, С. (2003). *Притязання культури. Равенство и разнообразие в глобальную эру*. Москва: Логос, 1.

⁵ Вевьерка, М. (2005). *Формирование различий. Социологические исследования*, 8, 15.

аспекти колективної ідентичності, які є її основою – етнічні, релігійні, гендерні і под. Особливо це стосується поведінкових наслідків політизації, як забезпечують не лише інституційний захист її унікальних рис, самотності, а й розвиток і зміцнення колективних уявлень і почуттів приналежності, розуміння та солідарності.

Інша пояснювальна схема природи політичної ідентичності засновується на традиції інтерпретації політичного, започаткованій К. Шміттом. Він вважав політичне сферою без «власної предметності» й доводив, що воно є відображенням ступеня «інтенсивності асоціації чи дисоціації людей, мотиви яких можуть бути релігійними, національними (в етнічному чи у культурному сенсі), господарчими чи ж мотивами іншого роду, й у різні періоди вони тягнуть за собою різні з'єднання і роз'єднання...». Відтак, політичне «може добувати свою силу з різних сфер людського життя, з релігійних, економічних, моральних й інших протилежностей». Воно виникає там і тоді, де і коли має місце протистояння, протиборство груп, розділених за принципом «Друг-Ворог»: «Усяка протилежність ...перетворюється у протилежність політичну, якщо вона достатньо сильна для того, щоб ефективно розділяти людей на групи друзів і ворогів»¹. Ця структура (Друг-Ворог) виступає у К. Шмітта специфічно політичною категорією. Вона співпадає з ідентифікуючим принципом розрізнення Я-Інший, Ми-Вони, – основи конституювання колективних ідентичностей. Розвиваючи думки К. Шмітта, Ш. Муфф визначила, що умовою формування політичних ідентичностей є дистинкція «ми-вони», яка потенційно передбачає виникнення антагонізму²; при тому антагонізм розглядається онтологічною характеристикою суспільства, а простір колективної ідентичності перетворюється на простір політичної боротьби. Це означає, що «локусом політичних ідентичностей є сфера відносин»³, вони формуються й онтологічно виявляються в «історично конкретних реляційних обставинах» (М. Сомерс).

Відтак, важливим аспектом будь-якої партикулярної політичної ідентичності, її конститутивним чинником є відносини з іншими групами. Функціонування групи як «монади» – у повній ізоляції – прирікає її «на існування на маргінесі або у гетто, оскільки її статус і можливості більшою мірою визначені системою виключень, що диктується домінантною у суспільстві групою»⁴, або ж спільними договірними нормами. Відповідно, партикулярні ідентичності не можуть бути сформовані лише на основі чистого розрізнення, що зумовлює необхідність виходу групи за межі партикулярного контексту й звернення до універсальних принципів як механізмів визнання і ресурсів реалізації їхніх вимог. Звернення партикулярних груп до універсального, що є сутнісним елементом будь-якої міжгрупової інтеракції, формує їхню політичну ідентичність.

Отже, політична ідентичність груп конститується так само у *відносинах з універсальним*, яке виступає системою норм, правил, цінностей, символів, дискурсів, визнаними усіма групами, і є інструментом реалізації вимог стосовно рівних засад визнання. Іншими словами, універсальність правил ідентифікації вирівнює статус груп як суб'єктів політичних відносин.

Універсальність правил є відображенням єдності політичної спільноти, мірою ідентифікації соціальних груп та індивідів з нею і чинними інститутами, передовсім державою. З іншого боку, ідентичність є основою суспільних політичних інституцій та їхньої результативності, що перетворює її на вагомий елемент політичної реальності. За А. Вендтом, легітимною норма сприймається тоді, коли її вимоги повністю визнаються відповідними ідентичності⁵, вона виступає спільним джерелом норм та інститутів, основою інтересів акторів. Це означає, що законність норм та їх дотримання у поведінці акторів безпосередньо залежить від їхньої ідентичності. Якщо модель поведінки заборонена нормою, то вона стає несумісна з ідентичністю, що є передумовою для взаємних трансформацій. З іншого боку, інституції відтворюють правила ідентифікації (передовсім набуття членства), стійкі та значимі (типізовані) моделі поведінки та практик, що своєю чергою конструюють політичну ідентичність на рівні соціальної системи, універсалізують її когнітивні та символічні структури, поведінкові моделі. Створення структур, які забезпечують відтворення та функціонування ідентичності означає її інституціоналізацію. Вона утверджує і зміцнює нові ідентичності.

¹ Шмітт, К. (1992). Понятие политического. *Вопросы социологии*, 1, 45–46.

² Муфф, Ш. (2008). Политика и политическое. *Политико-философский ежегодник*. Москва: ИФ РАН, 1, 95.

³ Муфф, Ш. (2008). Политика и политическое. *Политико-философский ежегодник*. Москва: ИФ РАН, 1, 93.

⁴ Лаклау, Э. (2005). Субъект политики, политика субъекта. *Гуманитарная мысль Юга России*, 1, 135.

⁵ Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 272–273.

Отже, політичний вимір колективної ідентичності детермінований також взаємопов'язаністю ідентифікаційних та інституційних структур. Політична ідентичність у такому сенсі виявляється в ідентифікації або з *інститутами* або з іншими *групами*, але через посередництво інститутів; тому вона локалізується навколо груп та інститутів, безпосередньо пов'язаних зі структурою політики – сферою вироблення і реалізації політичних курсів, становлення і підтримання політичного порядку. До таких інститутів передусім відносимо партії, громадські організації і рухи, державу, наддержавні об'єднання.

Будь-який політичний порядок передбачає виробництво спільних смислів, дискурсів, й моделей поведінки – необхідних когнітивних та символічних засобів його легітимізації, через які він колективно осмислюється («уявляється») у спільній для більшості суб'єктів картині світу. На цьому рівні ідентичність набуває *політичного змісту*, оскільки представляє картину світу, систему смислів та символів, що сприймаються спільнотою основоположними й базовими для функціонування політичної системи та її інститутів (передусім держави) і взаємопереплітаються з установками, орієнтаціями й цінностями політичної культури і політичної свідомості. Отже політична ідентичність, що висловлює спільне «Ми», визначає основи діяльності політичної системи держави, легітимізує її й формує суб'єктність у міжнародних відносинах через репрезентацію унікальності серед багатьох інших суспільств.

Політичні ідентичності на рівні соціально-політичної системи, по-перше, здатні впливати на систему принципів політичної організації суспільства, оскільки об'єктивуються у політичних правилах, нормах і цінностях, легітимізаційних практиках; по-друге, формують принципи ідентифікаційної структури чи ієрархії ідентичностей у суспільстві; по-третє, обумовлюють принципи і механізми комунікації між носіями партикулярних ідентичностей (регіональними, релігійними, етнічними та іншими групами). Вони задають смислову систему координат, в яких соціально-політична реальність колективно сприймається й осмислюється як цілісна, інтегрована і зрозуміла.

У такому контексті теоретичне осмислення політичної ідентичності редукується з поняттям *політики* як складної системи інституцій, організацій, практик, спрямованих на впорядкування суспільних процесів, мережі міжсуб'єктних взаємодій, тобто встановлення й універсалізацію політичного порядку і організацію людської життєдіяльності в умовах потенційно можливих конфліктів, що є сферою *політичного*. Це широке розуміння політичної ідентичності як атрибуту соціально-політичної системи й інтегративного чинника суспільства. На макрорівні політичною є та ідентичність, яка впорядковує самовизначення індивіда і груп у політичному просторі та світі, має зв'язуюче й інтегративне значення в контексті міжгрупових відносин і виконує консолідуючі функції для суспільства.

Проведений аналіз дозволяє визначити сутнісні особливості політичної ідентичності:

По-перше, політичні ідентичності є особливим типом соціальних ідентичностей, які не існують як «чисті» типи, а є результатом реляційної ідентифікації, орієнтованої на визначення позиції суб'єкта у системі (мережі) суспільно-політичних відносин та формування його суб'єктності. Політичні ідентичності знаходяться ніби «в середині» відносин, тобто набувають політичного виміру у взаємодіях між групами, інститутами, державами та іншими суб'єктами. Це дає підстави віднести політичні ідентичності до *реляціоністського* типу колективних ідентичностей на противагу *категоріальним*, які конституюються на основі категорій-атрибутів, груп та кордонів. Будь-яка з категоріальних ідентичностей (етнічна, релігійна і т.п.) у певних контекстах відносин може набути політичного *виміру і змісту*, політизуватися. Відтак, політична ідентичність є проекцією етнічних, національних, релігійних, конфесійних, територіальних та інших типів колективних ідентичностей в політичну сферу, прагненням їх універсалізації політичними засобами або інституційного визнання і забезпечення партикулярних особливостей. З цього погляду, політична ідентичність є *відкритою* системою, яка вступає у взаємодію з різними видами ідентичності й може «вбирати» у себе інші ідентичності або їх окремі компоненти.

По-друге, ідентичність конституюється як політична, коли її носії – індивід, група, соціальний рух, суспільство – залучаються до діяльності по встановленню певного політичного порядку чи обрання стратегій суспільного розвитку на основі лояльного/опозиційного сприйняття політичних інститутів та політичної системи загалом.

По-третє, політичні ідентичності конституюються й постають у співвіднесенні та ідентифікації з інститутами – партіями, рухами, державою, наддержавними об'єднаннями, – і

реалізуються у публічній сфері. Такі «інституціональні» ідентичності – найбільш «чисті» типи політичних ідентичностей, які, проте, також опираються на соціальні, культурні, національні та ін. категоріальні ідентичності груп чи великих спільнот. До них ми передовсім відносимо партійну, громадянську та державну ідентичності, які формуються через сприйняття й відносини з державою та її інститутами. Інституційно вони утверджуються і відтворюються універсалістськими принципами громадянства, парламентаризму, загального виборчого права, характерних для сучасних держав. На індивідуальному рівні ці ідентичності об'єднані статусом громадянства, який передбачає однаковий для всіх членів політичної спільноти набір прав і обов'язків, що відображені у відносинах індивіда держави і суспільства.

По-четверте, політична ідентичність, відповідно до особливостей і функцій інститутів, на основі ідентифікації з якими вони конститууються, і диференціює, і консолідує суспільно-політичний простір та ідентифікаційні практики. З одного боку, політичні ідентичності є відображенням орієнтацій і цілей партикулярних груп, що прагнуть збереження чи визнання свого статусу та ідентичності й відтворюють партикулярні практики, які загрожують фрагментацією політичного порядку. З іншого – політичні ідентичності потенційно є універсалізуючою силою, оскільки засновуються на спільних і визнаних правилах, нормах й цінностях, володіють потенціалом згуртування різних груп, задаючи єдині зразки і когнітивні рамки взаємодії, що є основою соціально-політичного порядку. Відповідно політична ідентичність породжує конфлікт чи змагання за владу і ресурси між її носіями, або є основою інтеграції та солідарності суспільства, його організації і управління співіснування в умовах об'єктивної конфліктності. Ця дихотомія відображає відмінності та діалектику політики і політичного, партикулярного й універсального.

References:

1. Benhabib, S. (2003). *Priyazaniya kultury. Ravenstvo i raznoobrazie v globalnuyu eru* [The Claims of Culture, Equality and Diversity in the Global Era]. Moscow: Logos [in Russian].
2. Berger, P.A. (2008). Individualizatsiya i izmenenie znacheniya sotsialnyh neravenstv [Individualization and changing the meaning of social inequalities]. *Sotsialnoe neravenstvo. Izmeneniya v sotsialnoy strukture: evropeyskaya perspektiva* [Social inequality. Changes in social structure: European View]. Saint Petersburg: Aletheya, 12-24. [in Russian].
3. Brubaker, R. (2013). Language, religion and the politics of difference. *Nations and Nationalism*, 19(1), 1-20. [in English].
4. Laclau, E. (2005). Sub'ekt politiki, politika sub'ekta [Subject of Politics. Politics of the Subject']. *Gumanitarnaya mysl Yuga Rossii* [Humanitarian Thought of the South of Russia], no. 1, 130-140 [in Russian].
5. Laclau, E., Mouffe, Ch. *K radikalnoy demokraticeskoy politike: predislovie ko vtoromu izdaniyu «Gegemonii i sotsialisticheskoy strategii»* [Towards a Radical Democratic Politics: Preface to the Second Edition «Hegemony and Socialist Strategy»]. <<http://archive.is/UeLHR>> [in Russian].
6. Lipset, M. *Politicheskii chelovek: sotsialnye osnovaniya politiki* [Political Man: The Social Bases of Politics]. Moscow: Mysl [in Russian].
7. Mann, M. (1973). *Consciousness and Action Amongst the Western Working Class*. London: MacMillan [in English].
8. Mouffe, Ch. (2004). K agonisticheskoy modeli demokratii [To an agonistic model of democracy]. *Logos*, no. 2 (42), 180-197 [in Russian].
9. Mouffe, Ch. (2008). Politika i politicheskoe [Politics and the Political]. *Politiko-filosofskiy ezhegodnik* [Political-philosophical Yearbook]. Moscow: RAS Institute of Philosophy, no. 1, 88-102 [in Russian].
10. Parsons, T. (1998). *Sistema sovremennyh obschestv* [The system of modern societies]. Moscow: Aspect-Press [in Russian].
11. Taylor, Ch. (2004). *Multykulturalizm i «politika vyznannya»: esey* [Multiculturalism and «The Politics of Recognition»: Essays]. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
12. Toffler, A. (2010). *Tretya hvylya* [The Third Wave]. Kyiv: Publishing House «Vsesvit» [in Ukrainian].
13. Schmitt, C. (1992). Ponyatie politicheskogo [The Concept of the Political]. *Voprosy sotsiologii* [Questions of sociology], no. 1, 37-67. [in Russian].
14. Wieviorka, M. (2005). Formirovanie razlichiy [Making Differences]. *Sotsiologicheskie issledovaniya* [Sociological Studies], no. 8, 13-24 [in Russian].
15. Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].